"Elbette Sen, yüce bir ahlaka sahipsin."
(Kalem Suresi 4. ayet)

Bireysel Ahlâk

Mehmet Kızılkaya

Hayat

BİREYSEL AHLAK

© 2019, Hayat Yayıncılık, İletişim, Yapım, Eğitim Hizmetleri ve Tic. A.Ş.
Tüm yayın hakları anlaşmalı olarak Hayat Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir; izinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.
ISBN: 978-605-151-577-9
Sertifika No: 75092

Hayat Yayınları : 799
Maneviyat : 60
Kitabın Adı : Bireysel Ahlak
Yazarı : Mehmet Kızılkaya
Yayın Koordinatörü : Erol Şahnacı
Yayın Editörü : Sevgi Korkut
Kapak Tasarım : Yunus Karaaslan
İç Tasarım : Vildan Ekşi
Baskı Yeri ve Tarihi : İstanbul, 2025
Baskı ve Cilt : Alioğlu Matbaacılık
Orta Mahalle Fatin Rüştü Sokak No: 1/3-A
Bayrampaşa / İstanbul
Tel: (0 212) 612 95 59
Sertifika No: 45121

Hayat Yayın Grubu
Molla Gürani Mahallesi, Oğuzhan Caddesi No: 15 Kat: 3
Fındıkzade - Fatih / İstanbul
Tel: 0212 613 11 00 Gsm: 0530 259 80 96
www.hayatyayinlari.com - e-posta: hayat@hayatyayinlari.com
/hayatyayinlari /hayatyayinlari

BİREYSEL AHLAK

Mehmet Kızılkaya

MEHMET KIZILKAYA

1948'de Kütahya'nın Simav ilçesinin Karapınar Köyünde doğdu. İlkokulu kendi köyünde okudu ve 1963'te hafızlığını tamamladı. 1977'de İzmir İmam-Hatip Okulunu ve 1981'de de İzmir Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi.

1971'de İzmir'in Menemen ilçesi Aliağa nahiyesinde müezzin olarak başladığı çalışma hayatını Çanakkale'de imam-hatiplik, vaizlik gibi görevler yaparak sürdürdü. 1982-1986 yılları arasında Belçika'da öğretmen din görevlisi olarak çalıştıktan sonra Türkiye'ye döndü. Isparta'nın Keçiborlu ilçesi, İstanbul'un Ümraniye ilçesi, Tekirdağ'ın Çorlu ilçesi ve İstanbul'un Beykoz ilçesinde müftülük yaptı.

1997'de Almanya'nın Stuttgart Başkonsolosluğu'na Din Hizmetleri Ataşesi olarak atandı. 2001'de Türkiye'ye dönerek İzmir'in Konak ve İstanbul'un Fatih ilçelerinde müftülük yapıp 2007'de Mardin İl Müftülüğüne atandı ve 2011 yılında emekli oldu.

Yazarın *Çocuklar İçin Sorulu Cevaplı Temel Dini Bilgiler*, *İslam'da Evlilik, Aile*, *İslam'da Çocuk Terbiyesi ve Müslümanın Yol Haritası* adlı yayınlanmış eserleri ve çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri ile *Kalkınma'da Aile Yapısının Önemi* ve *Evlenme Yaşı* ile ilgili tebliğleri bulunmaktadır.

Yazar evli ve iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Giriş 11

İslam ve Ahlak 11

Ahlak ve Etik 21

Birinci Bölüm
İslam Ahlakı ve Mahiyeti 23

İkinci Bölüm
Ahlaki Yükümlülük, Sorumluluk ve Yaptırımlar 61

Ahlaki Sorumluluk 66

Ahlaki Sorumluluğun Şartları 68

Ahlaki Yaptırımlar 71

Üçüncü Bölüm
İyi Ahlak ve İyi Ahlak Alışkanlıkları 77

İslam Ahlakının Övdüğü ve Güzel Gördüğü Faziletler 79

1- İnanç 81

2- İbadet 87

3- Hikmet 95

4- Bilgi 96

5- Feraset 101

6- Dile Hâkim Olmak 103

7- Şecaat / Cesaret 106

8- Yüksek İdeal Sahibi Olmak 108

9- Sevgi 112

10- Saygı 120

11- Şefkat 122

12- Sadâkat 131

13- Sabır 135

14- Azim, Sebat ve Metanet 143

15- Alçak Gönüllülük (Tevazu ve Vakar) 146

16- Yumuşak Huyluluk ve Ağırbaşlılık 149

17- Güleryüzlü ve Güzel Sözlü Olmak 151

18- Misafire İkrâm 155

19- Îsâr / Diğerkâmlık 157

20- Hoşgörü 161

21- İffet / Ölçülülük 166

22- Hayâ (Utanma) 172

23- Cömertlik 178

24- Mürüvvet 180

25- Kanaat 182

26- Planlıve Düzenli Olmak 185

27- Sır Tutmak 187

28- Nezaket 193

29- Mizah 196

30- Doğruluk ve Dürüstlük 199

31- Güvenilir Olmak (Emanet) 205

32- Merhamet 212

33- İyilik Yapmak 223

34- Affedici Olmak 227

35- Samimiyet ve İhlâs 231

36- Takva 236

37- Ülfet / Kaynaşma 241
38- Ahde Vefa 245
39- Arkadaşlık ve Dostluk 250
40- Vefa 255
41- Çalışmak 260
42- İyi Niyet 264
43- Hüsn-i Zan / İyi Zan 267
44- Faydalı İş Yapmak / Salih Amel 269
45- Dargınları Barıştırmak 272
46- Tutumlu Olmak 276
47- Kötülüğü İyilikle Savmak 279
Dördüncü Bölüm
Kötü Ahlak Alışkanlıkları 281
Bireysel Ahlakta Kötü Ahlak Alışkanlıkları 283
1- Cehalet 284
2- Ölçüsüzlük 290
4- Alay Etmek 298
5- Sû-i Zan/Kötü Zan 302
İnsanların Gizli Hâllerini Araştırmak 303
6 - İnsanların Gizli Hallerini Araştırma Şekilleri 304
7- Yalancılık 307
8- İftira 311
9- Kibirlenmek 317
10- İsraf 320
11- Zamanı Boşa Harcamak 327
12- Cimrilik 331
13- Gıybet / Dedikodu Yapmak 333
14 - Nemime / Laf Taşımak 336
15- Dalkavukluk / İleri Derecede Övme 337
16- Haset 339
17- Kıskançlık 342
18- Aldatmak 354
19- Öfke 358
20- Hilekârlık ve Sahtekârlık 362
21- Sigara ve Nargile İçmek 365
22- İçki İçmek 371
23- Uyuşturucu Maddeler 374
24- Tembellik 376
25- Korku 377
26- Riya / İkiyüzlülük 380
27- İstismar 383
28- Mâlâyânî / Faydasız Söz ve Lüzumsuz İşler 390
29- Kötü Söz ve Davranış 392
30- Umutsuzluk 394
Kaynakça 398

ÖNSÖZ

Ahlak, insanın genetiksel olarak anne babasından aldığı karakter özellikleri ile sonradan kazandığı davranış alışkanlıklarının tümüdür. Diğer bir ifade ile ahlak, insanların toplum içindeki her türlü davranışlarını ve onlarla olan ilişkilerini, çalışmasını, kendini disipline etmesini düzenlemek amacıyla belirlenen ilkelerin, normların, kuralların ve kanunların tamamıdır. İslam ahlakının temelini Allah'ın emir ve yasakları teşkil eder. Onun için Ahlak, iyi davranışlarda bulunup bu davranışları alışkanlık hâlin e getirmeyi ve kötü davranışlardan uzak kalmayı gerektirir. Ahlaklı insan, güzel davranışlarıyla herkesi mutlu eden ve kendisi de mutlu olan bir insandır. Kötü ahlaklı insan ise, kötü alışkanlıkları ve davranışlarıyla herkesi huzursuz eden ve kendisi de mutsuz olan bir kişidir. Yüce Allah bu gerçeği şöyle bildirir: "*Kendini kötü alışkanlıklardan temizleyen ve kendini yüksek düzeye çıkaran, kesinlikle huzur ve mutluluğa ulaşır, kötü huyları ve davranışlarıyla kötülükler içinde ömrünü geçiren de, kötü ahlaklı olduğu için huzursuzdur ve mutsuzdur.*"[1]

İslam, her Müslümanın güzel ahlaklı olmasını ister. Çünkü güzel ahlak, bireyin güzel huy ve karakterinin dışarıya yansımasıdır. Bu bakımdan güzel ahlak, Müslümanın şahsiyetini ifade eder; güzel ahlak sahibi olan insan, zarafet sahibidir, kibardır, doğru konuşur, yaptığı işi dürüst yapar, Allah'ın yarattığı bütün canlıları sever, dalkavukluk yapmaz, kimsenin hakkını yemez, dedikodu yapmaz, laf getirip götürmez, insanlara zarar vermez ve incitmez. Onun için toplumu oluşturan bireylerin güzel ahlaklı olması, bütün toplumun güzel ahlak sahibi olmasını sağlar.

1 Şems, 91/9-10.

Güzel ahlaklı olabilmek için ahlaki kurallara tavizsiz olarak uymak gerekir. Bu yüzden İslam ahlakçıları ahlak eğitimine büyük önem vermişlerdir. Çünkü iyi ve güzel alışkanlıklar ancak eğitimle kazanılır ve kötü alışkanlıklar da iyi alışkanlıkların öğrenilmesiyle ve tavırlara yansıtılmasıyla terk edilir. Ahlak eğitiminden maksat, ahlakın teorik bilgilerini öğrenmekle birlikte, bireyin çocukluktan itibaren iyi örneklerle yaşaması, iyilik yapmaya alıştırılması, sevgi, saygı, doğruluk ve dürüstlük, adaletli davranmak, yardımsever olmak, başkasını kendisine tercih etmek gibi erdemleri kesin bir şekilde içselleştirmesi ve yaşamasıdır.

İslam ahlakının asıl kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Çünkü Peygamberimiz, Kur'an ahlakıyla ahlaklanmış ve Allah'ın emir ve yasaklarına harfiyyen uyarak ve Kur'an'daki ahlak kurallarını yaşayarak insanlara öğretmiştir. Onun için Hz. Âişe (r. anhâ), kendisine Peygamberimizin ahlakını soran kişiye, "Sen Kur'an okumuyor musun?" diye sormuş, o da "Evet, okuyorum." deyince, "Allah elçisinin ahlakı Kur'an'dı." diyerek Peygamberimizin ve İslam ahlakının Kur'an olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Müslümanlara örnek olarak sunduğu uygulamalı ahlakı, bugün Müslümanların yaşamlarında uyguladıkları İslam ahlak kurallarıdır.

Birey, doğduğu andan itibaren kendisini içinde yaşadığı toplumun ahlak kurallarının içinde bulur ve bunları öğrenerek büyür. Ancak iyi bir ahlak eğitimi alarak büyüyen kişi, kötü huylarını değiştirerek güzel ahlak sahibi bir insan olur. Dolayısıyla eğitim-öğretimle kötü ahlak değişir ve onun yerini güzel ahlak alır. Gelişmiş ülkeler çocuklarını, küçük yaşlarından itibaren köklü bir ahlak eğitimi vererek büyütürler. Çünkü bireyleri yüksek ahlak düzeyine ulaşan ülkelerin hapishaneleri boştur; insanlar birbirlerini sever, birbirlerine saygı gösterir, yüksek bir adalet bilincine sahiptirler, doğru konuşur doğru iş yaparlar, kimsenin hakkını yemezler, herkese faydalı insanlardır ve kimsenin hakkını yemezler. Bu nedenle yüksek ahlak düzeyine ulaşan toplumlar aynı zamanda kalkınmış ve bireyleri mutlu olan toplumlardır.

Ahlakın teorik yönü ile pratik yani insanların yaşamlarında uyguladıkları yönü birbirini tamamlar. Teorik ahlak yani etik, iyi ve kötünün, mutluluk ve mutsuzluğun ne olduğunu, görev ve sorumluluğu ve vicdanî ahlakı öğretir. Böylece insan, iyi ile kötünün farkını daha iyi anlayıp, iyiyi nasıl yapacağını, kötüden nasıl sakınacağını öğrenmiş olur. Ahlakın bu türüne etik veya ahlak felsefesi denir.

Uygulamalı ahlak, insanların ahlakla ilgili görevlerini bildirir. İnsanlar hayatlarındaki uygulama bakımından nazarî ahlaktan çok, uygulamalı ahlaka ihtiyaç duyarlar. Ahlak teorileri en iyi bir şekilde öğrenilmiş olunsa bile, hayatta uygulanmayıp tavırlara yansıtılmadıktan sonra hiçbir faydası olmaz ve bu bilgiler kitaplarda kalır. Uygulamalı ahlak, insanın uyması gereken kuralları; yapması ve yapmaması gereken görevleri bildirir, ferdin kendine ve kendinden başkalarına ait vazifeleri ve ilişkileri öğretir. Geri kalmış toplumlarda olduğu gibi ülkemizde de köklü bir ahlak eğitimi verilmediği için maalesef insanlarımızın çoğu ahlaki görevlerinin ne olduğunu bilmemekte, kulaktan dolma birtakım bilgiler de bireyin duygularında bilgi olarak iyice oturmadığı için İslam dininin amacına uygun olarak uygulanmamaktadır. Ahlak kurallarının çoğunun dinî yaptırımıyla birlikte kanunî yaptırımı da olmakla birlikte maalesef ahlak dışı tavır sergileyenlere yaptırım uygulanmamakta ve suç işleyenler cezasız kalmaktadır. Bu durum da ahlak kurallarına harfiyen uyan Müslümanları üzmekte ve bir müddet sonra onlar da diğerleri gibi kurallara uymamaya başlamaktadır. Onun için ahlak kurallarını ve kanunları ihlal edenler mutlaka cezalandırılarak hak ettikleri cezalarını almaları gerekir. Yoksa toplumda keşmekeşlik ve anarşi hüküm sürer.

Biz bu çalışmamızda önce teorik ahlakı yani etiği açıkladık. Çünkü teorik ahlakta insanlar, iyinin ve kötünün ne olduğunu, iyinin niçin yapıldığını, görev sorumluluğunu ve vicdanî konularını öğrenirler. Böylece insan, iyi ile kötünün farkını daha iyi anlayıp, iyiyi nasıl yapacağını, kötüden nasıl kaçınacağını öğrenir. Buna "Etik dendiği gibi Ahlak Felsefesi" de denir. Üçüncü ve

dördüncü bölümde de bireysel (ferdî) ahlakı "İyi Ahlak Alışkanlıkları ve Kötü Ahlak Alışkanlıkları" olarak açıklayarak insanın bilmesi ve uyması gereken iyi ahlak alışkanlıklarını ve kaçınması gereken kötü ahlak alışkanlıklarını açıkladık. İslam ahlakının yani bir Müslümanın hayatında bilmesi ve hayatında uygulaması gereken esaslarının yer aldığı bu eserimizin hayırlı olmasını diler, hatalarımızın bağışlanmasını Yüce Allah'tan niyaz ederim.

Her zaman teşvikleriyle yanımda hissettiğim Hayat Yayınevi sahibi Hayati Bayrak Bey'e ve yayınevi çalışanlarının tümüne, çalışmalarım boyunca her konuda bana yardımcı olan başta eşim ve aile efradıma çok teşekkür ederim.

Mehmet Kızılkaya
İzmir, Mart 2025

GİRİŞ

İSLAM VE AHLAK

I. İSLAM

İslam, "teslim olma, kurtuluşa erme, bağlılık, boyun eğme, barış ve uzlaşma, karşılıklı güven içinde yaşama" anlamlarına gelir. İslam, Allah tarafından Hz. Muhammed (sav) aracılığı ile insanlara gönderilen son dinin adıdır. İslam dinini kabul eden kişiye de Müslüman denir. Bir insanın Müslüman oluşu, onun bencillikten kurtulmasını ve gücüne çok fazla güvenmekten vazgeçip alçak gönüllü bir kul olarak Allah'ın huzurunda durmasını ifade eder. Kur'an'da İslam, Allah katındaki hak dinin karşılığı ve özel adı olarak belirlenmiş, ondan başka hiçbir dinin Allah tarafından kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır.[2]

Yüce Allah, insanı başıboş bırakmamış[3] en güzel bir kıvamda yaratılan insanın[4] yaratılışına yakışır bir şekilde ona yol gösterecek kılavuzlar ve uyulacak prensipler göndererek rehberlik etmiştir ki, bu prensipler bütününe "din" adı verilmiştir. İnsanlar, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla bildirmiş olduğu dini ve dinin kurallarını ne zaman unutmuş veya çarpıtmış ise Allah Teâlâ elçileri aracılığı ile onlara bu ilkeleri tekrar hatırlatmıştır. Bütün hak dinlerde ortak nokta, varlığı kesin olarak kabul edilen üstün bir güce inanmak ve bu imanın gereği olarak ona ibadet etmektir. Bu bakımdan "din" kelimesi yaratıcının emir ve hâkimiyeti,

2 Âl-i İmrân, 3/19, 85.
3 Kıyâme, 75/36.
4 Tîn, 95/4.

kulun itaat ve teslimiyetine dayalı karşılıklı ilişkiyi ifade eder. Bu nedenle dinin özünde kutsal bir varlığa bağlılık ve teslimiyet vardır. İslam hem ilk hem de son dindir. Çünkü Kur'an'daki "Allah katında yegâne din İslam'dır."[5] ifadesinden bu anlaşılmaktadır. İslam, özünü Allah'ın emir ve iradesine teslimiyetin oluşturduğu ve adını bu özelliğinden alan ve son Peygamber'in tebliğ ettiği dinin özel ismi olmakla birlikte[6] aynı zamanda daha önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin de adıdır. Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen bütün peygamberlerin getirdiği dinin özünü İslam, yani Allah'a teslimiyet oluşturmaktadır. Şu hâlde bütün peygamberler, Kur'an-ı Kerim'de, "Allah'ın dini, hak din, dosdoğru din, hâlis din" olarak adlandırılan İslam'ı tebliğ etmişlerdir.[7]

Bütün hak dinlerin ortak özellikleri ilâhî kaynağa dayanması, bir peygamber tarafından tebliğ edilmesi, Allah'ın kelamı olan bir kitabının olması, Allah'ın birliği ve ahiret inancını içermesidir. Hak dinler iman esasları açısından aynı şekilde kalmışlarsa da ibadet şekilleri ve muâmelât hükümleri itibarıyla bazı değişikliklere uğramışlardır. Bu nedenle Âdem (as) ile başlayan hak din en gelişmiş şekline Hz. Peygamber (sav) ve onun tebliğ ettiği vahiy ile ulaşmıştır. İslam dini, inanç, ibadet, muâmelât (hukuk sistemi) ve ahlak esaslarıyla bir bütündür.

İman esasları: İslam'da Kur'an ayetlerinin tamamına iman etmek gerekli olmakla birlikte, *"Asıl iyiliğin Allah'a, ahiret gününe meleklere, kitaplara ve peygamberlere inanmak"*[8] ve "*Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret* gününü inkâr ederse tam manasıyla sapıtmıştır."[9] meâlindeki ayetlerle iman esasları özetlenmiştir. Hz. Peygamber (sav) de, "bana iman hakkında bilgi ver" diyen adama *"İman; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe iman etmendir. Kadere,*

5 Âl-i İmrân, 3/19.
6 Mâide, 5/3.
7 Âl-i İmrân, 3/83; Tevbe, 9/33; Zümer, 39/3.
8 Bakara, 2/177.
9 Nisâ, 4/136.

hayrına ve şerrine de inanmandır."[10] şeklinde cevap vererek imanın esaslarını bildirmiştir.

İslam'da ibadetler, Allah'ın emirleridir. Hz. Peygamber de uygulamalarıyla ibadetlerin üsûl ve âdâbını öğretmiştir. Kur'an'da insanlar ve cinlerin yalnız Allah'a ibadet etmek için yaratıldıkları[11] Allah'tan başkasına ibadet etmenin cahillik olduğu bildirilmiştir.[12] Cibrîl hadisinde belirtildiği üzere bir adam, ey Allah'ın Resulü "İslam nedir?" diye sorunca, "İslam; Allah'a ibadet edip, O'na ortak koşmamak, namazı dosdoğru kılmak, farz olan zekâtı vermek ve Ramazan'da oruç tutmaktır."[13] cevabını vererek de İslam'ın esaslarını belirlemiştir. Buna göre iman, dinin inanç boyutunu, İslam da ibadet boyutunu ifade eder. Ancak ileride de açıklanacağı üzere İslam'da inanç esaslarının ve ibadetlerin Müslümanların ahlakları üzerinde etki ve tesiri çok fazladır ve ahlakın kapsamı içine girmektedirler. Çünkü sağlam inanca sahip olan ve ibadetlerini aksatmadan yapan bir Müslüman aynı zamanda iyi ahlak sahibi bir insandır.

İslam'ın emir ve yasaklarının mutlaka bir ahlaki yönü vardır. Bu yönüyle Müslüman, ahlaklı olmak durumundadır. İslam en kâmil anlamda dindarlığı ve sağlam bir imanı, iyi ahlaklı olmanın temel şartı saymıştır. Ahlak ve din, insanın neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmesini yeterli görmez. Bu bilginin eyleme geçirilip, pratiğe dönüştürülmesini ister. Ahlaki değerler eylemle bütünleşirse, ahlak olur, dolayısıyla ahlakın teorik yönü kadar eylemsel yönünün de önemli olduğunu bilmek gerekir.

II. AHLAK

Arapça bir kelime olan "ahlak" yaratma, yaratılış ve yaratılmış manalarına gelen "halk" kelimesiyle aynı kökten gelen "hulk" veya "huluk" kelimesinin çoğuludur.

Halk, insanın gözle görülen bedenî (fizikî) yaratılışını, hulk ise, iç davranışlarını, huy ve tabiatını yani manevî yaratılışını

10 Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1.
11 Zâriyât, 51/56.
12 Zümer, 39/64.
13 Buharî, İman, 37.

ifade eder. Bu nedenle hulk, yaratılıştan gelen özellik, karakter, seciye, din, yapı ve mizaç gibi anlamlara gelir.[14] Ahlak, hulk kelimesinin çoğulu olduğuna göre huylar, seciyeler, insanın manevi yapısını belirleyen özellikler gibi manalara gelir. Huy, "Düşünüp taşınmaya gerek kalmadan fiilin ve davranışların nefisten kolaylıkla meydana gelmesini sağlayan melekedir."[15] Bir İslam ahlakı terimi olarak huy, "İnsanın doğuştan getirdiği karakter özellikleri (huyları) ile sonradan kazandığı tutum ve davranışlarının tümüdür." olarak tanımlanır. Diğer bir ifade ile ahlak, insanın toplum içindeki her türlü davranışlarını ve onlarla olan ilişkilerini düzenlemek maksadıyla ortaya konulan ilkelerin, normların ve kuralların tamamıdır. Bu nedenle ahlak ya iyi olur veya kötü ve çirkin olur. Dolayısıyla iyi ve kötü huyların hepsine birden ahlak denir. Ancak İslam iyi ahlaklı olmayı emreder ve kötü ahlaklı olmayı da yasaklar.[16]

Hayat tarzını ve davranışları "iyi" veya "kötü" yapan, o hayat tarzının veya fiilin, toplum ve toplumun fertleri üzerindeki tesiridir. İnsan, diğer insanlarla birlikte yaşamak zorundadır. Bu nedenle diğer insanların varlığını da dikkate almak gerekir. Ahlaki erdemleri ve değerleri bilerek yaşamak, ferdi ve diğer insanları huzurlu ve mutlu kılar. Kötü huylar ve davranışlar ise hem ferdi hem de toplumu huzursuz eder.

Bunun için "ahlaklı" sıfatı, daha çok bir toplumda yaygın bir şekilde iyi ahlak olarak bilinen davranışlara sahip olan insanlar için kullanılır. Yani iyi davranışlarda bulunan ve bunu da alışkanlık hâline getiren insanlara, ahlaklı insan denir. Aynı şekilde "ahlaksız" tabiri de bir toplumda yaygın bir şekilde "kötü ve çirkin ahlak" olarak bilinen davranışlara sahip olan insanlar için kullanılır. Yani kötü işleri devamlı yapan insana, kötü ahlaklı insan denir. Ahlaklı veya ahlaksız tabirleri insanlar için kullanıldığı gibi, aynı zamanda insan fiilleri için de kullanılır. Örneğin bir insana yaptığı işten dolayı "ahlaklı" veya "ahlaksız"

14 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI, 374.

15 Nasîruddin Tusî, Çeviri, Anar Gafarov, Zaur Şükürov, s. 81.

16 Abdurrahman Habenneke el-Meydanî, el-Ahlaku'l-İslamiyyetü ve Üsüsühâ, 10.

denilebileceği gibi, yaptığı bir işe de "ahlaki" veya "gayr-i ahlaki" denilebilir.

Ahlaklı olmak, toplumda var olan ahlak norm ve kurallarına göre yaşamaktır. Çünkü her toplumun hayatı kurallara bağlıdır. Kurallara uyarak yaşamak baskı altında yaşamak ya da kurallarla sınırlanmak anlamına gelmez. Kurallı bir hayat yaşamak daha çok, özgürlüklerden herkesin olabildiğince çok yararlanabilmesini sağlamaktır. Kuralsız bir hayat, insanca değildir. Aklı ve düşünme yeteneği olmayan hayvanlar bile kendilerinin oluşturduğu kurallara göre yaşarlar. Yaratılmışların en şereflisi olarak yaratılan insan, ister tek başına yaşasın ister toplum içinde yaşasın genel ahlak kurallarına uyarak yaşaması, onun en yüksek ahlaki erdemlere sahip olduğunu ifade eder. Ahlaklı davranmak demek belli norm ve kurallara göre yaşamak demektir. Bu norm ve kurallar bir bakıma, kişisel görüşümüzü sormadan, uyulması gereken davranış biçimlerinin ne olması gerektiğini söyler. Davranışlar aslında ahlak kuralları tarafından belirlenir. Ahlak demek görev demektir ve önceden belirlenmiş bir kurallar bütünüdür. Görev, önceden belirlenmiş davranış biçimidir. Ahlaklı davranmak ise bu kurallara harfiyen uymak demektir. Ahlakın en önemli görevinin davranışlarımızı belirlemek, onlara süreklilik kazandırmaktır. Bütün ahlak kuralları insanların eylemlerini düzene koymaya yöneliktir. Çünkü kurallara ve düzene uymak kişinin disiplinli bir hayat yaşadığını ifade eder. Bu nedenle düzensiz ve kuralsız yaşama sahip, belli bir işle iştigal etmeyen insanlara genelde hep kuşkuyla bakılır. Çünkü onların sahip oldukları ahlak anlayışlarının temelinde bir bozukluk olduğu düşünülür. Aynı zamanda böyle bir insan dengesiz bir kişi olarak algılanır. Kurallara ve disipline uymak zorunda olan kişiler nasıl bir karaktere sahip olurlarsa olsunlar ahlaki eylemleri değişmeyen insanlardır. O nedenle ahlaklılık; doğru yaşama, zaman içinde sağlam bir karakter oluşturma ve insanın kendisini çok çeşitli hayat koşulları içinde test ederek dengeli davranışlarda bulunmaktır. Dolayısıyla ahlaklı olmak belli koşullarda belli eylemlerin tekrar edilmesini gerektiren bir davranış biçimidir. İnsan ancak böylelikle ahlaklı olabilir.

İnsan, insanî varlığını tam olarak gerçekleştirebilmek için, hayvanî doğasını yok saymak yerine, onu akıl yoluyla kontrolü altına almalı, rasyonel olmayan arzu, istek ve eğilimlerini bastırmak ve bir tarafa bırakmak yerine, eğitip düzene sokmalıdır. Eğer insan bu arzu, istek ve eğilimleri gereği gibi eğitip düzene sokamazsa, onlar insana hâkim olup, aklî fonksiyonlarını hayata geçirmesini engeller ve onu insanlığından uzaklaştırır; insan yaşar, bitkiler ve hayvanlar da yaşarlar bu nedenle yaşamak bitkiler ve hayvanlarla ortaktır, ancak insanlar beş duyuya sahip ve hareket eden bir varlıklardır, hayvanlar da beş duyuya sahip ve hareket eden varlıklardır. Bitkiler, beslenir ve büyürler, ancak algılayamazlar, hareket edemezler; hayvanlar beslenir, büyür, acı ve tatlıyı algılarlar ancak düşünme yetenekleri ve akılları yoktur. İnsanlar ise, insana özgü tavırlar sergileyerek insanca bir yaşama sahip olmalıdırlar. Çünkü onlar, düşünen ve akıl sahibi varlıklardır. Bu özelliklerinden dolayı diğer varlıklardan üstündürler. İnsan ruhen ve bedenen en güzel, en üstün ve en şerefli bir surette yaratılmış, yeryüzüne hükmeden, kâinattaki sonu olmayan olayları değerlendirmesi için kendisine akıl verilmiş, yaratılış amacına uygun olacak bir şekilde yüksek bir olgunluk derecesine ulaşabilmesi için gerekli olan kabiliyet ve yetenekler kendisine verilmiştir.

Bir toplum sahip olduğu ahlaki güçleri, yaşam tarzı hâline getirmez ve herkese yararlı olacak işlerin başarılabilmesi için çaba göstermezse, hastalıklı ve zararlı bir yola girmiş demektir. Öyleyse toplum, yeni gelişen şartlara göre ahlak anlayışını geliştirmeli, toplum düzeyinde uygulanabilir bir hâle getirmeli ve toplumun bütün fertlerince uygulanmasını sağlamalıdır. Gayet tabii ki burada görev hem fertlere hem topluma hem de devlete düşmektedir.

Yüksek ahlak düzeyine ulaşmış ülke ve toplumlarda insanlar kanunlara ve ahlaki kurallara uyarlar ve onların hayatı programlı ve disiplinlidir. Aynı zamanda bu ülke ve toplumlar gelişmiş ülkelerdir. Herkesin işi gücü vardır, kimse kimseyi rahatsız etmez, insanlar diğer insanların varlıklarına ve haklarına saygılıdır.

Geri kalmış ülke ve toplumlarda ise insanlar cahil, işsiz, güçsüz ve neyin ahlaki, neyin ahlak dışı bir davranış olduğunu bilmezler. Dolayısıyla da insanların varlığına ve haklarına saygısızlık diz boyu, çevre ve tabiatın korunması konusunda duyarsızlık, kurallara ve normlara uyulmaması normal bir yaşam tarzı hâline gelmiştir. Onun için bu grupta olan ülkelerin kanunları, tüzük ve yönetmelikleri de bu toplum seviyesindedir; ahlak anlayışları çok düşüktür, kendi yaşam tarzlarını ve ahlak anlayışlarını en iyi ahlak zannederler. Aynı zamanda toplumsal örgütlenme de basit ve ahlak anlayış düzeyi düşük olduğundan, ahlak da değişmeyen bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle gelişmiş bir disiplin anlayışına ihtiyaçları olmadığı gibi, bu mümkün de değildir. Bu toplumu oluşturan tüm insanlar, birbirine benzedikleri için kendi durumlarından ve başka bir durum bilmediklerinden, hedeflerine eriştiklerini ve kendinden memnun sıradanlıklarının ortasında uykuya dalmaktan başka yapacak bir şeyleri olmadığını düşünürler. Hâlbuki zaman ilerledikçe toplumun yapısı sürekli değiştiğinden, ahlaki kurallar da yeri geldikçe değişebilir.

III. AHLAK İLMİ

Ahlak ilmi, iyiyi ve kötüyü açıklayan, insanı olgunluğa götüren ilke ve esaslardan bahseden bir ilimdir. Diğer bir ifade ile insanın karakter ve huylarından bahseden ilme ahlak ilmi denir. Ahlak bir disiplindir, onun için ahlaki norm ve kurallar, insanların mutluluğu ve en yüksek iyiye ulaşmaları için oluşturulmuşlardır. Herkesin bu ahlaki normların ve kuralların ne olduğunu, ne zaman ve nasıl uygulanacağını, kimin ne hakkı olduğunu bilmesi ve öğrenmesi gerekir. Ahlaki norm ve kurallar emir ve yasaklar şeklinde ifade edildikleri için bağlayıcıdırlar. Mesela yüce Allah, *"Şüphesiz Allah, adaletli olmayı, iyilik yapmayı ve akrabaya yardım etmeyi emreder, hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar."*[17] ayetiyle adaletli olmayı, iyilik yapmayı ve akrabaya yardım etmeyi emretmiş, hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklamıştır. Bunların üçü Allah'ın emri, üçü de yasakları olarak İslam ahlakının en önemli norm ve kurallarındandır. Ahlak

17 Nahl, 16/90.

disiplini, insanlar için oluşturulmuştur, dolayısıyla insanların temel yükümlülükleri; diğer insanlara saygı duymak, iyilik yapmak, yardım etmek, adaletli davranmak, doğru konuşmak ahlak ilmidir. Her Müslüman'ın bunları ve ahlakın diğer unsurlarını öğrenmesi gereklidir.

Ahlak ilminin görevi, genel ahlak ilkeleri ve kurallarını sistemli ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyarak, bunların yeni yetişen nesillere öğretilmesini kolaylaştırmaktır. Ahlak ilmi nazarî ve amelî ahlak olmak üzere iki kısma ayrılır:

Nazarî ahlak: Ahlak esaslarına ve kanunlarına ait görüşleri ve fikirleri araştırır ve bildirir. *Amelî ahlak:* Nazarî ahlakın tespit ettiği norm ve kuralların hayatta uygulanması, yani ahlakla ilgili görevlerin nelerden ibaret olduğunu ve insanların neleri yapmaları gerektiğini bildirir. İnsanlar, hayatlarındaki uygulama bakımından nazarî ahlaktan daha çok, amelî ahlaka muhtaçtırlar.

Ahlakın İlminin Konusu: Ahlak ilminin konusu, insanın eylem ve davranışlarıdır. Yani ahlak ilmi, kitap, sünnet ve akla dayanarak insanı en yüksek bir olgunluğa ulaştırmak için gerekli kuralları ve esasları gösterir; vicdan, vazife, sorumluluk, hayır, şer ve fazilet gibi kavramlar hakkında gerekli bilgileri öğretir. Ruhun hastalıklardan korunması ve tedavi yollarını gösterir. Ruhun her alanda terbiye edilerek insanın mutlu yaşamasını sağlayan ahlak, aynı zamanda insanın meleklerden üstün bir seviyeye ulaşmasını sağlar. Ahlaki norm ve kurallara uymayan ve nefsin isteklerine uyan kişinin ise, rezil ve kötü bir duruma düşeceğini öğretir. İnsan, yaratılmışların en seçkini olarak yaratılmış, akıl ve irade yetenekleri ile bütün canlıların en mükemmeli ve üstünü olma niteliğini kazanmıştır. Kur'an'da bu durum şöyle açıklanır: "Muhakkak ki biz insanı (beden ve ruh bakımından) en güzel şekilde yarattık. Sonra da onu (Yaratılış amacına aykırı kötü işleri sebebiyle) aşağıların en aşağısı kıldık. Ancak inanıp, iyi ve yararlı işler yapanlar güzelliklerini ve üstünlüklerini korurlar, onlar için sonsuz bir mükâfat hazırladık."[18] Bu ayetler, İslam

18 Tîn, 95/4-6.

ahlakının esasını teşkil eder. Buna göre insan, esas fıtratını koruduğu müddetçe, hayır ve faziletten ayrılmaz. Fakat insan, nefsinin arzu ve isteklerine uyarak Allah'a ve Resulullah'a inanmaz, sâlih amel (iyi ve erdemli işler) yapmazsa, rezilet derecesinin en aşağısına düşer

Ahlak ilminde, evrensel olan ilkeler değişmemekle birlikte yörelere ve dinlere göre farklılıklar gösterir. Ancak İslam, diğer dinlerde bulunan ahlaki güzellikleri daha da geliştirerek olgunlaştırmıştır. Bunun için İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav), "*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.*"[19] hadisiyle, diğer semavî dinlerde bulunmayan bazı ahlaki konuların Kur'an-ı Kerim'de açıklanarak ahlakın güzelliklerinin tamamlandığını bildirmiştir. Dolayısıyla İslam ahlakı din ile bir bütündür ve inanan insanlar dinin emirlerini yerine getirir, yasaklarından uzaklaşırlarsa en güzel ahlaki olgunluğa ulaşırlar. Çünkü Hz. Peygamber'in ahlakı, Kur'an ahlakı idi. Sa'd b. Hişâm, "Ey müminlerin annesi, bana Allah Resulü (sav)'nün ahlakını anlat deyince, Hz. Âişe, "*Sen, Kur'an okuyorsun değil mi?*" diye sordu. O da "Okuyorum." deyince, Hz. Âişe*, "İşte Allah elçisinin ahlakı Kur'an'dı."* dedi.[20]

Buna göre ahlak ilmi, kitap, sünnet ve akla dayanarak insanı en yüksek bir olgunluğa ulaştırmak için gerekli kuralları ve esasları öğretir; vicdan, görev, sorumluluk, fazilet, hayır ve şer gibi esas kavramlar hakkında gerekli bilgileri verir. Ruhun hastalıklardan korunması ve tedavisinin kurallarını öğretir. Çünkü ahlak ilmi kurallar ve değerler ilmidir.

Ahlak İlminin Amacı: Ahlak ilminin amacı, iyi huyları ve yüksek vasıfları insanlara kazandırmaktır. Çünkü ahlakın güzelliklerinin insanlara kazandırılması toplumun huzur ve mutluluğunu sağlar. Kur'an'da "Kendini kötü huylardan temizleyen ve kendini geliştiren, kesinlikle mutluluğa ulaşacaktır."[21] buyurularak, İslam'ın ahlaki değerlerine sahip olarak yüksek bir ahlaki düzeye ulaşan kişilerin ve toplumların mutlu olacakları belirtilmiştir.

19 Muvatta', Hüsnü'l-Hulk, 8; Ahmed b. Hanbel, 2, 381.

20 Müslim, Müsafirin, 139.

21 Şems, 91/9.

Ahlak, toplumların yaşamasında en büyük bir güçtür. Kendilerine ait ahlaki değerleri olmayan ve üstün ahlaki değerlere sahip olmayan toplumlar mutlu olamazlar ve gelişmiş toplum ve ülkeler arasında yerlerini alamazlar.

IV. AHLAK FELSEFESİ (ETİK)

Felsefe, "hikmet sevgisi" anlamına gelir, varlık ve olayları akıl ve düşünce yoluyla araştırır. Ahlak felsefesi, ahlakın ne olduğunu, ahlaki eylemin nasıl oluştuğunu, insan eylemlerinin dayandıkları temelleri, iyi ve kötü eylemlerin nedenini, neyin iyi neyin kötü olduğunu inceler. Ahlak felsefesi, ahlak üzerine sistemli bir şekilde düşünme, soruşturma, ahlaklı hayata dair bir araştırma ve tartışmadır. Yani ahlak üzerinden felsefe yapmaktır. Buna "etik" de denir. İslam'da da ahlak, kurallar üzerinden tanımlanmış, nelerin iyi, nelerin kötü olduğu belirlenerek insanlara ahlaklı olmanın yolları gösterilmiştir.

İslam'ın insanlardan uyulmasını istediği davranış düzenine, "İslam ahlakı" denir. Bu davranış düzeninin ilkeleri ve kuralları vardır; davranış ilkeleri ile davranış kurallarının iyi anlaşılması gerekir. Mesela Hz. Peygamber'i örnek almak ve onun gibi yaşamak, İslam ahlakının ilkelerinden biridir. Eğer İslam Peygamberini örnek alarak yaşamanın gerekli olduğu ortaya konulmazsa, insanın İslam ahlakı üzere yaşaması mümkün olmaz. Aynı şekilde insanların belirli durumlarda nasıl davranacaklarını belirten kuralların anlaşılması gerekir. Mesela "ihtiyaç sahibi olan bir insana yardım etmek", bir ahlak kuralıdır. Bunun niçin iyi olduğunu anlaşılır bir şekilde ortaya koymak ve anlamak da önemlidir. Özellikle çocukların yetişme dönemlerinde sadece kuralı değil, kurala uygun bir şekilde davranmayı, örneğimizden hareketle "ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi" bizzat göstererek öğretmek, onlara bu durumda ne yapabileceklerinin yolunu da göstermek anlamına gelir.

Ahlak felsefesi veya etik, ahlaklı olmayı konu edindiği için, sadece ahlaki kuralları ve ilkeleri değil, bununla birlikte ahlaklı kişiyi ve ahlaki fiilleri de konu eder. Özellikle insanın davranışı ve irade hürriyeti ile ortaya çıkan kurumların işleyişinde etkin bir şekilde rol alan ilkelerin ahlak açısından doğru işleyiş şekille-

rini ele alır. Ahlak felsefesinin amacı, ahlaki ilkeleri sorgulamak, iyi ya da kötü olarak nitelendirilen insan davranışlarının temelini ortaya koymak, bu konuda karşılaşılan sorunlara çözüm üretmektir. Kısaca ahlak felsefesi, iyi ve kötü eylemlerin teorisi, ahlak ise iyi ve kötü eylemlerin pratikte uygulanmasıdır.

Ahlak felsefesi, inceleme ve araştırmalarını, bazı temel kavramlara dayandırır. Buna göre ahlak felsefesinin temel kavramları şunlardır: Ahlak, etik, iyi, kötü, erdem, özgürlük, sorumluluk, vicdan, ahlaki karar, ahlaki eylem, mutluluk ve ödev. Bu kavramlardan bazılarını kitabımızda çokça kullanacağımız için, onların açıklanmasında okuyucularımız için yarar görüyorum.

Ahlak ve Etik

Ahlak ile etik, günlük konuşmalarda sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak halkımız "bu ahlaksızlıktır" sözüne çok büyük tepki gösterirken, "bu etik değildir" sözüne hiçbir tepki vermez. Çünkü etiğin manevi bir müeyyidesi olmadığı düşünülür. Kimi zaman da etik ve ahlak eş anlamlı, biri diğerinin yerine kullanılabilen kavramlar olarak görülür. Ancak bu ikisi felsefede farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Ahlak, bireyin bütün unsurlarıyla hazır bulduğu norm ve kurallardır ve ahlak, ortaya çıktığı yer ya da toplulukta düzeni tesis eden davranış kuralları ve normlar bütünüdür. İnsan bu kural ve değerleri, başlangıçta tamamen bilinçsiz bir şekilde, hayatının daha ileri evrelerinde ise içinde yaşadığı toplumun değerleriyle ters düşmemek, ona yabancılaşmamak için, olduğu şekliyle alır. Bu nedenle ahlak büyük ölçüde lokal ya da yereldir; yani, o bütün önemine rağmen bir bireyin, topluluk ya da cemaatin hayatla ilişki içinde geliştirmiş olduğu değerler ve kurallar silsilesini, yaşama bilincini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında ahlak ve ahlaklılık, yaşanan bir şey, belli bir pratiktir; ahlak belirli bir toplumun değer yargıları, normları, ilkeler ve kurallar bütünüdür, ahlak görelidir, toplumdan topluma değişebildiği gibi aynı toplum içindeki insanların benimsediği ahlak kuralları arasında da farklılık olabilir.

Etik, ahlaki hayatı ele alıp tartışan, söz konusu moral değerlerle ideallerden meydana gelen ve ahlak adını verdiğimiz bu olguya yönelen felsefe disiplinidir. Bunun için ahlak yereldir, etik ise evrenseldir.[22] Etik, ahlakın ne olduğunu, ahlaki olarak iyi ve kötü eylemin hangi temellere dayandığını inceler. Toplumun koyduğu ahlaki kuralları akılcı ve sistematik bir şekilde sorgular, tartışır, iyi-kötü ya da doğru-yanlış eylem var mıdır gibi sorulara yanıt arar. Ahlakiliğin dayandığı ilkelerin temelini araştırır, gerekirse değiştirir ve yeni kurallar koyar. İnsan davranışlarında olması gerekeni ortaya koymaya çalışır. Zira etik, ahlak üzerine düşünme, ahlak üzerine felsefe yapmadır. Buna göre etik, soyuttur, teoriktir ve evrenseldir. Bireyin ahlaki kuralları hazır bulduğu değil, bütünüyle kurucu ya da etkin olduğu bir alandır. Buna uygulamalı etik denir. Dürüstlük, yardımseverlik, doğruluk, adalet, sadakat, yalan söylememek, hırsızlık yapmamak vb. Etik bazen, tam olarak "ahlak" sözcüğü gibi kullanılır ve bazen de, bir bireyin ya da grubun ahlaki kodunu ya da normatif teorisini göstermek için kullanılır.

Bu nedenle örneğin bazı toplumlarda ahlak olarak kabul edilmiş ve oturmuş olan namus ve töre cinayetlerinin işlenmesi ve kan davalarının devam etmesi buna çok güzel bir örnektir. Ailesinin namusunu kurtarmak adına insan öldürmeye zorlanan bir genç veya babasını öldüren bir kişiyi, öldürmeye zorlanan bir kişi, bu işi orada hâkim olan bir ahlak anlayışına göre yapmıştır. Bu kimse, o toplum tarafından ahlaksız olarak kabul edilmez. Ancak o toplum veya bireyin sahip olduğu bu ahlak anlayışı, insan hayatına saygı göstermediği ve herhangi bir nedenle olursa olsun insan öldürmenin, insanlığa karşı işlenmiş büyük bir suç olduğunu bilmediği için yanlış bir ahlak anlayışıdır.

Günümüzde uygulamalı etiğin kapsamı genişlemiş ve uygulamalı etik; biyoetik, tıp etiği, iş etiği, meslek etiği, çevre etiği, sosyal etik, bilim etiği, medya etiği gibi birtakım alt dallara ayrılmıştır.[23]

22 Ahmet Cevizci Etik, Ahlak Felsefesi, s. 18.

23 Annemarie Pieper, Trc: Veysel Atayman-Gönül Sezer, Etiğe Giriş, s. 85.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM AHLAKI VE MAHİYETİ

Güzel ahlak,
Müslümanın şahsiyetinin ifadesidir.

I. İSLAM AHLAKI

İslam ahlakı, Allah ve Resulü'nün emirlerine itaat etmek, yasaklarından kaçınmak, bütün yaratılmışlara faydalı olmak ve şefkat göstermektir. Diğer bir ifade ile İslam ahlakı, insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine yol açan, insanda bulunan manevi nitelikli huylar ve bunların etkisiyle ortaya çıkan iradeli davranışlar; bir toplum içinde kişilerin uyması istenen davranış biçimleri ve kurallar toplamıdır. Ahlakın amacının da bu kuralları insanlara uygulatarak, onları mutlu kılmaktır. Bu tariflerden de anlaşılacağı üzere din ve ahlakın amaçları birdir.

Buna göre; insanın kendi iç dünyasından ve Allah ile olan ilişkilerinden doğan davranışlar bireysel ahlak adını alır. Bir insanın diğer insanlara ve varlıklara karşı yapmakla yükümlü ve sorumlu olduğu görevlere de toplumsal ahlak denir. Sosyal ahlak adı da verilen bu görevler, bireyin toplumla ilişkilerinden doğan ahlaki fiiller, tutum ve davranışlar demektir. Aile, toplum, çevre ve devlet görev alanlarını oluşturur.

Ahlaklı insan dediğimizde, Allah'a, peygambere, anne-babaya, çevreye, içinde yaşadığı toplumuna ve bütün ahlaki değerlere karşı sorumluluklarını yerine getiren insan akla gelir. Elbette insanın doğasında hayra eğilimli olan duygular olduğu gibi, kötülüğe eğilimli olan duygular da vardır. İşte İslam ahlakının amacı, insanın tabiatında bulunan iyiliklere yönelik eğilimleri güçlendirerek alışkanlık hâline getirmek; kötü eğilimleri ise, terbiye sürecinden geçirerek zararsız hâle getirmektir.

Din ve ahlak, insanın neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmesini yeterli görmez. Bu bilginin tavırlara yansıtılmasını ve insanlara maddi ve manevi bir menfaat sağlamasını ister. Ahlaki değerler eyleme geçirilirse bir kıymet ifade eder. Söz ve davranış birliğine dayalı güzel ahlak, imanın açık bir göstergesidir. Kur'an

müminden tavırlara yansıyan bir imana sahip olmasını ister; işlevi olmayan bir iman, ateşi sönmüş bir imandır. Böyle bir imanın sahibine hiçbir faydası olmaz.

Müslüman olmak, hem Allah'a ve Resulüne inanmak hem de ahlaklı olmak anlamına gelir. İslam, inanmada ve yaşamada doğru yolu gösteren bir dinin adı olduğu gibi, ahlakın da kaynağı olmuştur. Bu nedenle Kur'an, bir ahlaki ilkeler mecmuasıdır, Hz. Peygamber (sav) de bu ahlaki ilkeleri yaşamada Müslümanlara model olmuştur. İnsanlar bu iki rehberden, yani Kur'an ve Hz. Peygamber'den en güzel bir şekilde yararlanmalıdırlar. Eğer teorik ahlakın bilgisini Kur'an'dan, pratik ahlakın yaşam şeklini de Hz. Peygamber'den alarak yaşarlarsa, İslam'ın öngördüğü üstün ahlaka ulaşabilirler. Hz. Peygamber, dinin samimiyetten ibaret olduğunu[24] dolayısıyla Müslümanların Allah'a, Resulullah'a, müminlerin yöneticilerine, tüm Müslümanlara ve tüm canlılara karşı samimi olmaları gerektiğini bildirilmiştir. Dindar olan bir insan, samimidir, doğrudur, içten davranır, iyi niyetle hareket eder, herkesi sever ve saygı gösterir. Onun için İslam, yalnız imanı ve ibadetleri yeterli görmemiş, bir müminin sağlam iman sahibi olabilmesini, iyi ahlaklı olması şartına bağlamıştır.

II. İSLAM AHLAKININ KAYNAKLARI

İslam ahlakının kaynakları demek, ahlak bilgisinin kaynakları demektir. Yani neyin iyi, neyin kötü, niçin iyi veya niçin kötü olduğu ile ilgilidir; iyi ve kötü davranışlar nelerdir? İyi ve kötünün bilgisini nereden ve nasıl öğreniriz? Bu soruların cevabını Müslümanlar ancak Kur'an ve sünnetten öğrenebilirler. İslam ahlakı, asıl kaynağı olan Kur'an ve onun ışığında oluşmuş sünnetle başlar. Bu iki kaynak dinî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, inanç, ibadet ve ahlak kurallarını belirlemiştir. Kur'an ve sünnette fert ve toplum hayatının tamamını ilgilendiren ahlaki değerler belirlenmiş, ancak İslam'ın ve imanın şartlarının naslarla belirlendiği gibi İslam ahlakının temel erdemlerinin bir ayet veya hadise dayandırılarak kaç tane olduğu belirlenmemiştir. Asr-ı Saadet'te Müslümanlar, ahlakla

24 Müslim, İman, 95.

ilgili ortaya çıkan problemleri Hz. Peygamber'den (sav) öğrendikleri için temel ahlak kurallarının belirlenmesine ihtiyaç duymamışlardı. Ancak daha sonra buna ihtiyaç duyuldu ve II. yüzyılın başlarından itibaren ilk İslam ahlakçıları, Kur'an ve sünneti ahlakın aslî kaynağı olarak kabul etmekle birlikte Antik Yunan ve Helenistik devir filozofları tarafından belirlenen hikmet, şecaat/yiğitlik, iffet ve adalet gibi dört temel erdemi ve onların altında yer alan erdemleri de kabul etmişlerdir.[25] Ancak Antik Yunan ahlakında kabul edilen erdemler ve daha fazlası zaten Kur'an ve hadislerde var olan erdemlerdir. Buna göre Antik Yunan filozofları tarafından belirlenen erdemler, İslam ahlakının kaynağı olamazlar. Çünkü Antik Yunan ahlakı ve erdemleri ile karşılaşmadığı için Peygamberimiz onları bilmiyordu ama insanlığın muhtaç olduğu bütün ahlaki değerler Kur'an'da bildirilmiş, Hz. Peygamber de onları uygulayarak ve yaşayarak insanlara öğretmiştir. Buna göre İslam ahlakının iki ana kaynağı vardır. Bunlar; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir.

1- Kur'an-ı Kerim

Kur'an, ahlak konularını herhangi bir ahlak kitabı gibi sistematik olarak ele almamakla birlikte, eksiksiz bir ahlak sistemi oluşturacak zenginlikte ahlaki kurallar sistemi getirmiştir.[26] Kur'an'ın ortaya koyduğu tüm ahlaki değerler, İslam ahlakını ifade eder. Kur'an öncelikle insanın bireysel ve toplumsal özelliklerini kabul ederek onu ahlaki bir varlık hâline getirecek genel kuralları koyar. Kur'an'da ahlaki vazifelerle dini emirler bir arada zikredilmiştir. Hiçbir ahlaki emir yoktur ki, iman, ibadet ve ahlakla ilgili olmasın. Örneğin namaz, oruç, hac ve zekât nasıl bir dini ve ahlaki vazife ise ahlaki erdemler olan; sağlığı korumak, aileyi yaşatmak, adaletli olmak, yardımsever olmak da dini görevdir. Aynı zamanda insan öldürmek, içki içmek, zina yapmak, hırsızlık yapmak, yalan söylemek, dedikodu yapmak, insanların

25 Karaman, Hüseyin, İslam Ahlakında Temel Erdemler, (Ed. Saruhan, Müfit Selim, İslam Ahlak Esasları El Kitabı) içinde, s. 202.

26 Nisâ, 4/36, 58, 93; Nâziât, 79/40, 41; Hümeze, 104/1; Hucurât, 49/12.

ayıplarını araştırmak ve insanlara kötü davranmak da yasaktır. Dolayısıyla Kur'an, imanın yanı sıra ibadet etme ve güzel ahlaka sahip olma gereğine birçok ayette işaret etmiş ve İslam ahlakının değerlerini, iyiyi ve kötüyü insanların anlayabileceği ve en etkili bir şekilde bildirmiştir.[27] Ayetlerden bazıları da insanlara doğrudan ya güzel ahlakı bildirir ve emreder veya çirkin ahlakın yasak olduğunu bildirir. Mesela, *"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp taşınasınız diye size öğüt veriyor."*[28] ayetinde adalet, iyilik yapmak ve yakınlara yardım etmek ahlaki bir görev olarak yapılması emredilirken, hayâsızlığın, kötülüğün ve azgınlığın da yasak ve kötü ahlak olduğu bildirilmiştir.

Kur'an'ı Kerim hem teorik ahlaka ait temel esasları belirlemiş, hem de Peygamberimize inmeye başladığı zamana kadar beşeri sistemlerin başaramadığı bir genişlik içinde pratik ahlaka ait kuralları koymuştur. Kur'an'da yer alan ahlakla ilgili hükümlerin bazıları *"Ey iman edenler! Allah için adaleti ayakta tutan, adaletle şâhitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsizliğe itmesin. Adaletli olun; adaletli olmanız, Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmenize daha uygundur."*[29] ayeti gibi genel ifadeler şeklinde belirtilmiş, bazıları da, *"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaat ettiklerimi vereyim."*[30] ayetinde olduğu gibi özel hükümler şeklindedir. Ayet ve hadislerdeki ahlakla ilgili ifadelerin bir kısmı ahlaki ilkeler şeklinde iken, bir kısmı ahlaki kural, hüküm veya değerleri ifade etmektedir.[31]

Kur'an'da ahlakla ilgili olarak sadece ahlaki ilke ve kurallar bulunmamaktadır. Bunlarla birlikte insanı bir bütün olarak ve hatta toplumsal hayatın ve müesseselerin işleyişine bağlı olarak ortaya çıkabilecek ahlaki sorunlara işaret eden kıssa ve örnekler de yer almaktadır. Aynı zamanda Kur'an, ahlaki açıdan insanın

27 Bakara, 2, 177.
28 Nahl, 16/90.
29 Mâide, 5/8.
30 Bakara, 2/40.
31 Ahzâb, 33/21; Hûd, 11/112.

hayatının bütününü kuşatmış, ona bir çerçeve çizmiş ve çizilen çerçeveleri hiçbir kişi, diğer bir kişinin hak ve hukukuna zarar vermeksizin birbirine nüfuz edecek şekilde ve belli bir ahenk içinde bize sunmuştur.[32] Müslümanlar, ahlaki ilke ve kuralları Kur'an'dan almışlar ve ona göre bir ahlak tarzı oluşturmuşlardır. Buna Kur'an ahlakı denir. Kur'an'da bildirilen ahlaki ilke ve kuralları, Hz. Peygamber (sav) hayatında uygulamış ve Müslümanlara örnek olmuş, bu nedenle Hz. Peygamber'in sünneti İslam ahlakının ikinci kaynağı olmuştur.

2- Sünnet

İslam ahlakının ikinci kaynağı, Hz. Peygamber'in hayatı, sözleri ve yaşayış ilkeleridir. Çünkü onun sözleri ve yaşamı Allah'tan aldığı vahyin gereğidir. Allah ve Resulünün emirleri, zulmün ve baskının yer almadığı, hukuk ve adaletin hâkim olduğu bir dünya düzenidir. Yüce Allah, "*Ey iman edenler! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resulüne uyun.*"[33] ayetiyle Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam ahlakının kaynağının Hz. Peygamber'in (sav) hayatı ve sözleri ile yaşayış ilkeleri olduğunu bildirmiştir. Kur'an'ın şekillendirdiği ahlakın norm ve kurallarını, Hz. Peygamber (sav) bizzat yaşayarak insanlara örnek olmuş, bu sebeple de Hz. Aişe'nin (r.anhâ), "*Onun ahlakı Kur'an ahlak*ı idi."[34] ifadesiyle Hz. Peygamber'in ahlakının Kur'an ahlakı olduğu, dolayısıyla o'nun söz ve davranışlarının İslam ahlakının ikinci kaynağı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Peygamberimizin, diğer dinlerde olmayan ahlaki güzellikleri tamamlamak için gönderildiğini belirtmesi[35] ve "*Size iki şey bırakıyorum. Bunlara uyduğunuz müddetçe asla sapıtmayacaksınız: Allah'ın kitabı ve Resulünün sünneti.*"[36] buyurmasıyla da İslam ahlakının ikinci kaynağının Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu açıklamaktadır.

32 Müfit Selim Saruhan, İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi, s. 47.
33 Enfâl, 8/24.
34 Müslim, Salâtü'l-müsafirîn, 139.
35 Muvatta', Hüsnü'l-hulk, 8.
36 Muvatta', Kader, 3.

Kur'an'ın birçok ayetinde belirtilen ahlaki kuralların insanlar tarafından uygulanabilmesi, onların nasıl anlaşılıp uygulanmaları gerektiğini gösteren ve onları açıklayan Hz. Peygamber'dir (sav). O, vicdan özgürlüğü, adalet, nezaket, saygı, sevgi, sadakat, cömertlik, alçakgönüllülük, yiğitlik, hoşgörülülük ve yumuşaklık gibi ahlaki değerleri bizzat şahsında yaşayarak erdemli bir ömür geçirmiş ve insanlığa örnek bir insan olmuştur. Peygamberimiz (sav) yaşamıyla örnek olduğu gibi, "*Sizden birisi, kendisi için istediğini (din) kardeşi için de istemedikçe (kâmil anlamda) iman etmiş olmaz.*"[37] hadisinde olduğu gibi birçok hadisiyle de ümmetine ahlaki ilke ve erdemleri bildirmiştir. Buna göre İslam ahlakının ana kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Allah Resulünün sünnetidir. Bazı ahlak kitaplarında bunlarla birlikte âdet, gelenek ve göreneklerin de ahlakın kaynakları olduğu ifade edilmiştir. Ancak bunlar Kur'an'a ve sünnete dayandıkları takdirde ahlaka kaynaklık yapabilirler, o zaman da yine ahlakın kaynağı Kur'an ve sünnet olur. Aksi hâlde ahlakın kaynağı olamazlar. Nitekim bazı toplumlarda kan davaları ve töre cinayetleri âdet ve gelenek olarak devam etmektedir ve bunlar o toplumda ahlak olarak oturmuştur. Hâlbuki İslam'da savaş hâli müstesna hangi nedenle olursa olsun insan öldürmek yasaktır. O zaman kan davaları ve töre cinayetleri ahlaki değildir. Bazı ahlak kitaplarında da antik Yunan filozoflarının kitaplarını da İslam ahlakının kaynağı olarak saymaktadırlar. Antik Yunan filozoflarının kitapları ve düşünceleri İslam ahlakının kaynağı değildirler. Çünkü Antik Yunan filozoflarının kabul ettikleri temel erdemler ve daha fazlası Kur'an-ı Kerim ve hadislerde zaten vardır. Hz. Peygamber (sav) hayatı boyunca Hristiyanlarla veya Antik Yunan felsefesini alabilecek hiçbir kişi ile karşılaşmamıştır. Antik Yunan felsefesi ancak iki yüz sene sonra Arapçaya tercüme edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an ve hadislerde ahlak esasları en mükemmel şekliyle belirlenmiştir ve İslam ahlakının kaynakları Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdir.

37 Buharî, İman, 7.

III. GÜZEL AHLAKIN ÖNEMİ

İslam, ahlaka çok önem vermiş, bu nedenle Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde birey ve toplumun gelişmesinde çok önemli bir yere sahip olan ahlakla ilgili konulara dikkatimiz çekilmiştir. Gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse Hz. Peygamber (sav), itikât, ibadet ve ahlak konuları üzerinde önemle durmuştur. İslam, insanı, yalnız Allah'a karşı sorumlu tutmamış, dünyadaki tüm varlıklara karşı sorumlu tutmuştur.

Toplumu oluşturan bireylerin güzel ahlaklı olması, bütün toplumun güzel ahlak sahibi olmasını sağlar. Onun için İslam, her Müslümanın güzel ahlak sahibi olmasını ister. Aynı şekilde İslam'ın kötü gördüğü her eylem, Kur'an'ın insanlardan kaçınmasını istediği eylemlerdir. Bu nedenle İslam'ın insanlara yüklediği görevlerin başında gelen "iyilikleri teşvik etmek, kötülüklerden sakındırmak"[38] prensibi, İslam'ın güzel ahlaka verdiği önemi gösterir. Güzel ahlakın faydalarını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Güzel ahlaklı olan kişi, Allah ve Resulü'nün emirlerine itaat eder: Kur'an'da güzel ahlaklı olmak birçok ayetle emredilmiştir. Bu ayetlerden bir tanesinin mealini vermekle yetineceğiz. "*Sen affedici ol, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.*"[39] Allah Resulü (sav), Allah'tan aldığı bütün emir ve yasaklara boyun eğdi; Kur'an'da emredilen güzel ahlakı yaşadı, kötü ahlaktan da kaçındı; bu nedenle Hz. Peygamber'in ahlakı, Kur'an idi. Aynı şekilde güzel ahlakı yaşama zorunluluğu, Allah Resulü'ne de itaat etmektir. Çünkü O, güzel ahlakı emreder ve sıkı sıkı teşvik ederdi. Onun için şöyle buyurdu: "*Nerede olursan ol, Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket et. Kötülük işlersen, hemen arkasından iyilik yap ki, o kötülüğü silip süpürsün. İnsanlara karşı güzel ahlakın gereğine göre davran.*"[40]

Güzel ahlak, Müslümanın şahsiyetinin ifadesidir: Güzel ahlak, insanın gizli huy ve karakterini temsil eder, dolayısıyla

38 Âl-i İmrân, 3/110.
39 A'râf, 7/199.
40 Tirmizî, Birr, 55.

kişinin güzel tavırları, güzel huy ve karakterinin dışa yansımasıdır. Onun için güzel ahlak sahibi olan insan, zarafet sahibi bir insandır. Yani kibardır, insanlara zarar vermez ve incitmez. Hz. Peygamber (sav) "*Sizden biriniz kendi nefsi için istediğini, mümin kardeşi için de istemedikçe olgun mümin olamaz.*"[41] buyurarak insanlar arası ilişkilerde, ancak zarafet ve inceliğe önem veren kişinin olgun bir mümin olabileceğini bildirmiştir. Olgunluk ve incelik ise kişinin şahsiyetini güçlendirir.

Güzel ahlak bireyin ve toplumun davranışlarını etkiler:

a) Güzel ahlak, bireyde merhamet, doğruluk, adâlet, emniyet, güven, hayâ, iffet, ihlâs, samimiyet, nezaket, tevazu ve diğer İslam ahlakının erdemleri gibi güzel meziyetlerin filizlenmesini ve ruhun temizlenmesini sağlar. Çünkü birey açısından ahlak, huzur ve mutluluğun kaynağıdır. Kur'an'da "*Kendini kötü huylardan temizleyen ve kendini geliştiren, kesinlikle mutluluğa ulaşacaktır.*"[42] buyrularak bu hususa dikkat çekilmiştir.

b) Güzel ahlak, fert ve toplumun huzur ve güvenini sağlayarak, toplumun mutlu olmasını sağlar. Hangi toplum olursa olsun fertleri arasında huzur ve güven olmadıkça, mutlu bir şekilde yaşamaları mümkün olmaz. Kur'an'da "*Asra yemin olsun ki, iman edip erdemli işler yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç, insanoğlu gerçekten zarardadır.*"[43] buyrulur. Bu surede, akıp giden zaman içinde ömrünü boş yere geçirip günaha dalan insanların zararda olacağı, ancak dört şartı yerine getirenlerin zarara uğramayacağı bildirilmiştir. Bunların iman, ameli salih, hakkı ve sabrı tavsiye olduğu bildirilmiştir. İman, "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, güvende olmak ve çevreye güven vermek" demektir. Ancak burada iman ile Salih amel (iyi ve erdemli işler) birlikte zikredilmektedir, çünkü erdemli işler, imanın ayrılmaz bir parçasıdır ve Salih amellerle iman; daha doğru, daha aktif, verimli, üretken, hayatın içinde ve daha kapsamlı bir şekilde anlamaya katkı sağlar.

41 Buhârî, İman, 7.
42 Şems, 91/9.
43 Asr, 103/1-3.

Kur'an'da salih amelin (iyi ve erdemli işlerin) imandan ayrılamayacağı[44] ifade edilmektedir. Dolayısıyla iyi ve erdemli işler yoksa iman olmaz, iman yoksa yapılan işlere iyi ve erdemli işler denilemez. Bu iki kavram birbiriyle iç içe, birbirini tamamlayan, biri olmadan diğeri anlamını kaybeden değerlerdir. Salih amel (iyi ve erdemli işler), bir insanın, imanının sadece gönüllerde ve dillerde kalmadığını, duygularına, aklına ve bütün davranışlarına yayıldığını gösterir. Bu durumda Salih amel, namaz, oruç, zekât, hac gibi dini pratikleri içermekle beraber, toplumsal anlamda iyi ve erdemli işlerin tümüdür.

Ziyandan kurtulmanın üçüncü şartı, insanların birbirine hakkı tavsiye etmeleridir. Burada tavsiye edilen değer "erdem" haktır. "Hak", batılın zıddı olması itibarıyla Yüce Allah'ın yapılmasını emrettiği bütün değerlerin ortak adıdır. Batıl ise, inanç ve bilgide asılsızlık ve yanlışlığı, ahlakta kötülüğü içine alan bir kavramdır. Buna göre, birbirine hakkı tavsiye etmek, iman, amel ve sözlerini hakka yöneltmek demektir. Ayrıca hak, adaletle de ilişkilidir. Bu açıdan ayette insanların âdil olmaları ve herkesin hakkına razı olduğu ve herkesin hakkının korunduğu bir toplumsal düzenin kurulmasına katkıda bulunmaları gerektiği ifade edilmektedir.

Zarara uğramamanın dördüncü şartı ise, karşılıklı olarak sabrın tavsiye edilmesidir. Burada sabır, kişinin inandığı değerlere sadakatle sarılması anlamına gelir. Bu surede belirtilen dört temel değerin hem Allah'a karşı olan görevlerin, hem de toplumun fertleri arasındaki ahlaki değerlere sahip çıkarak birbirlerine karşı yapmaları gereken görevlerin yerine getirilmesidir. Dolayısıyla bu sure, Kur'an'daki bütün dinî ve ahlaki yükümlülüklerin ve öğütlerin özü sayılmaya değer bir anlam zenginliğine sahiptir. Bu bakımdan sahabeler, birbirlerinden ayrılırken bu sureyi okumaları da, surenin hayatla iç içe oluşunun bir göstergesidir.

Tarihî olaylar ve insanların tecrübesi göstermiştir ki, toplumların ve milletlerin maddi ve manevi yükselişleri, sahip oldukları ahlaki değerleri ile orantılı olarak gerçekleşmiştir. Ahlaki açıdan

44 Tahâ, 20/75.

çöküntü içine giren toplum ve milletler, ahlaki çöküntüye paralel olarak maddi çöküntüye de girmişler, hatta bazı toplumlar bu çöküntü ile yok olup gitmişlerdir. Çünkü ahlaki erdemler, toplumun fertlerini güçlü bir şekilde birbirlerine bağlar ve insanların mutlu bir şekilde yaşamalarını sağlarlar.

Güzel ahlak, Müslümanı maddi-manevi yüceltir ve ibadet derecesinde sevap kazandırır: Hz. Peygamber (sav), "*Bir mümin, güzel ahlakı sayesinde, gündüzlerini oruç, tutup gecelerini de namaz kılan kimsenin derecesine ulaşır.*"[45] ve "*Kıyamet günü, müminin mizanında güzel ahlaktan daha ağır basan bir şey yoktur. Allah Teâlâ, çirkin ve edebe aykırı söz (ve davranış) sahiplerine buğzeder.*"[46] şeklindeki hadisleriyle güzel ahlakın namaz ve oruç gibi ibadet olduğunu, terazinin sevap kefesinde güzel ahlaktan daha ağır bir şeyin olmayacağını, yüce Allah'ın çirkin, kırıcı, edebe aykırı düşük söz söyleyen ve davranışlarda bulunan kimselere buğzedeceği özellikle bildirilmiştir.

Güzel ahlak ülkenin kalkınmasını sağlar: Allah Resulü (sav), "*Güzel ahlak ve iyi komşulara sahip olmak, ülkeleri bayındır hâle getirir (kalkındırır) ve ömürleri uzatır.*"[47] buyurarak iyi ahlaklı olmanın ve güzel ahlaklı komşulara sahip olmanın ülkeyi kalkındıracağını ve böyle güzel bir ülkede yaşayanların ömürlerinin uzun olacağını bildirmiştir. Çünkü mutlu bir toplum içinde ve kalkınmış bir ülkede yaşamak medeniyetin bütün imkânlarından istifade etmektir, dolayısıyla gelişmiş ve kalkınmış ülkede yaşayanların yaşam standartları da yüksek seviyede olacağı için yaşam süreleri uzar ve yaş ortalamaları yükselir. Güzel ahlakın kökleştiği bir ülkede; birbirlerinin hakkına saygılı, başkalarını mutluluklarından yoksun bırakmaya ya da mutluluğa ulaşma çabalarına engel olmaya kalkışmayan, birbirlerinin hakkına saygılı olan, adâlet ve doğruluktan ayrılmayan, rüşvet alıp vermeyen, ihalelere fesat karıştırmayan, hiçbir zaman başkalarına kötülük yapmayan, çok çalışan, birbirlerinin elinden ve dilinden emin

45 Ebu Dâvud, Edeb, 7.
46 Tirmizî, Birr, 62.
47 Müsned, 6, 159.

olan[48] en yüksek ahlaka sahip olan insanlar yaşar. Neticede bu güzel erdemlere sahip olan insanların yaşadığı bir ülke gelişir, kalkınır ve insanlar da huzurlu ve mutlu bir yaşama ulaşırlar.

IV. AHLAKIN ÇEŞİTLERİ

İnsanın sahip olduğu ahlakı iki kısımdır: Fıtrî ve tabiî ahlak ve sonradan öğrenilerek kazanılan ahlak.

1- Fıtrî ve Tabiî (Kalıtsal) Ahlak

Yaratılıştan insanda bulunan manevi kuvvetlerin hepsine birden fıtrî veya tabiî ahlak denir. Yani kalıtım yoluyla anne-babada bulunan birtakım fiziksel ve ruhsal özelliklerin, genler yoluyla çocuğa geçen huy ve karakterleridir. Boy, kemik yapısı, saç, göz rengi gibi fiziksel özelliklerle, zihinsel yetenekler, duygusal denge, mizaç gibi psikolojik özellikler anne-babadan çocuklara aktarılır. En küçük bir şeyden dolayı öfkelenmek veya heyecanlanmak, işittiği en küçük bir ses veya haberden korkuya kapılmak, hoşa giden en ufak şeyden dolayı kahkaha ile gülmek kalıtım yoluyla çocuklara aktarılan huy ve ahlaktır, bunlara karakter de denir. Ancak bireyin doğuştan gelen yapısı, kesin olarak onun kaderini belirlemez, birey kalıtsal olarak yalnızca çok genel huyları alır, dolayısıyla birçok şeye yatkındır ve farklı şekiller alabilir, bu nedenle insanın biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimleri, ahlaklı bir kişi olmasına elverişlidir.

Kalıtsal ahlakın değişmesi güçtür, fakat imkânsız değildir. İnsanda tohum hâlinde var olan bu kalıtsal ahlak kabiliyeti, eğitim-öğretimle ve değişmesinde ısrar edilmekle değişir ve kötü huyların yerini iyi ve güzel huylar alır. Hz. Peygamber (sav), *"İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibidir. Cahiliye devrinde hayırlılarınız, İslam döneminde de İslam'ı kavramak kaydıyla hayırlıdırlar."*[49] hadisiyle, insanların fıtratında yerleşik olan birtakım huylarının olduğunu, ancak eğitim-öğretim ve terbiye ile bu huyların gelişeceğine ve değişeceğine işaret etmiştir.

48 Buharî, İman, 3.
49 Müslim, Birr, 159.

2- Sonradan Öğrenerek Kazanılan Ahlak

Bireyin gelişim süreci içinde aile, okul ve çevreden öğrenerek ve alışarak edindiği huylar ve alışkanlıklar, öğrenilerek kazanılan ahlaktır. Bu da, anne babanın veya eğitimcilerin çocuğu eğitmesi ve rol model olabilecek kişilerin iyi bir örnek olması ve çocuğun onları taklit etmesiyle gerçekleşir.

V. AHLAKIN TEMEL KAVRAMLARI

1- İyi ve Kötü

İyi, istenilen, beğenilen güzel nitelikleri taşıyan, insanlara ve tüm yaratıklara faydalı olan bir şeydir. Kötü ise, istenilmeyen, beğenilmeyen nitelikte olan, insanlara ve tüm yaratıklara zararlı olan şeydir. İyi ve kötü, ahlakın en temel kavramlarıdır. İyi ve kötü kavramları olmadan, ahlaktan bahsedilemez. Onun için davranışın düzeni olarak ahlak, davranışları iyi ve kötü olarak sınıflandırır. "İyi" sıfatını günlük yaşantımızdaki değer yargıları içinde çok sık kullanırız. İyi bir yemek, iyi bir araba, iyi bir iş, iyi bir meslek, iyi bir insan deriz. Her şey, kendine özgü erdem (iyi ve güzel bir şekilde yapılması) ile yapılırsa, iyi gerçekleştirilmiş olur. İnsansal iyi, ruhun erdeme uygun etkinliğidir.[50]

Yüce Allah'ın rızasına, insanların, hayvanların ve bitkilerin mutluluğuna vasıta olan her davranış iyidir. İnsanın dünya ve ahiret mutluluğu iyi şeylerle elde edilir ve bütün insanların en yüksek amacı her şeyin iyi olmasıyla hem dünya hem de ahiret mutluluğuna ulaşmaktır. Bu nedenle iyinin olduğu her yerde mutluluk, kötünün olduğu her yerde de mutsuzluk ve huzursuzluk vardır.

Güzel ve çirkin ile doğru ve yanlış kavramları da tıpkı iyi ve kötü kavramları gibi toplumların değerlerini oluştururlar. Buna göre güzel ve doğru olan her şey iyi, çirkin ve kötü olan her şey de kötüdür. Nitekim İslam bilginleri, güzeli, amaca uygun olan, çirkini de amaca uygun olmayan tarzında tanımlamışlardır. Bu manada, maslahat ve mefsedet tabirleri kullanılmıştır. Yani, güzel, kendisinde menfaat olan, çirkin de kendisinde zarar olandır.

50 Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, s. 18.

Bu açıdan değerlendirilince güzel, dünyada övgüye layık ve ahirette sevaba vesile olan, çirkin de dünyada yergiye, ahirette günaha vesile olandır.[51] Onun için iyi olanı yapmalıyız ve yapılmasını tavsiye etmeliyiz.

Kötü, kötülüğün kendisi, kötü niyet, kötü ahlak ve hoşa gitmeyen şeydir. Örneğin yalan söylemek, kötüdür. Buradaki "kötü" ahlaki bir yargıyı ifade eder.[52]

2- Ahlaki İyi ve Kötü

Ahlaki iyi, başkasına, karşılık beklenilmeden yapılan davranış ve yardım gibi durumların bireyde görülmesi hâlidir. Ahlaki iyi, genel olarak insana, çevresine, topluma ve bütün canlılara yararlı olan düşünce ve davranışlardır. Doğru söylemek, affedici olmak, yardımsever olmak, alçakgönüllü olmak vb. bunlara iyi ahlak denir, bunları yapana da iyi ahlaklı insan denir.

Ahlaki iyilik ise yararlı olan davranış veya söz; herhangi bir canlıya, karşılık beklemeden yapılan düşünce, davranış ve yardım gibi durumların bireyde görülmesi hâlidir. Örneğin, iyiliksever insan, yardımlaşmayı seven insandır. İyilik, en güzel şekilde şu atasözünde ifadesini bulmuştur: "Unutmamak gerekir ki, yapılan iyiliklerin hiçbir zaman karşılıksız kalmayacağı ve yapacağımız iyilikler içinde karşılıklarını beklemeksizin yapıldığı zaman tam manasıyla iyilik olduğunu vurgulamak gerekir."

İslam dininin iyilik anlayışı, insanın her türlü niyet, istek, söz ve davranışında kendini bulabilen anlayıştır. En özel ifadesiyle dinin varlık nedeni, insanlığı iyiye ve iyiliğe yönlendirmektir. Müslümanın temel görevi ise, hayatın tamamını bir iyilik alanı olarak görmek ve insanları iyilik yapmaya teşvik etmektir. Yüce Allah, Müslümanlara iyilik yapmalarını emrederek şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder."[53] ve "*Mallarınızı Allah yolunda harcayın. Kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, şüphesiz Allah*

51 Altıntaş, Hayrani, İslam Ahlakı, s. 55.
52 Pieper, Annemaria, Etiğe Giriş, s. 140.
53 Nahl, 16/ 90.

iyilik edenleri sever."[54] Hz. Peygamber (sav) de, "*Kötülük işlersen, hemen arkasından bir iyilik yap ki, o kötülüğü silip süpürsün. İnsanlarla da güzel geçin."*[55] hadisiyle kötülük yapan bir kimsenin, hemen iyilik yapmasıyla yaptığı kötülüklerinin yok olacağını bildirmiştir. İslam'da iyilikleri şöyle özetleyebiliriz: Yardımsever olmak, hayırda yarışmak, samimiyet, din kardeşliği, güler yüzlü olmak, hoşgörülü olmak, kendin için istediğini, başkaları için de istemek, aile bireyleri, komşular ve bütün insanlarla iyi geçinmek, üzgün ve dertli birini teselli etmek, insanlara doğru yolu göstermek ve tavsiye etmek, kimsesizleri ziyaret etmek, Allah ve Resulü'nün emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmaktır.

Ahlaki kötü, irade sahibi bir varlık olarak insanın bilerek, isteyerek taraf olduğu veya bizzat eylediği her türlü düşünce ve davranışlar; işkence, merhametsizlik, cinayet, düşmanlık, bencillik, onursuzluk, egoizm, kıskançlık, açgözlülük, yalan, duygusuzluk ve kadınlara veya erkeklere cinsel tecavüz ve tacizde bulunmak vb. gibi tavırlardır. Bunlar kötü ahlaktır ve bunları yapan da kötü ahlaklıdır. Ahlaklı insan iyiyi ve kötüyü öğrenmeli, çünkü iyinin ve kötünün ne olduğunu bilmeyen, iyi olanı yapamadığı gibi kötü olandan da kaçınamaz. O zaman iyi ve kötünün bilgisi nasıl öğretilir ve nasıl öğrenilir? Aslında bu sorunun cevabı çok basittir. Çocuğa iyiyle kötüyü ayırmayı yetişkinler öğretir; anne-babalar, öğretmenler, rol-model olan yakınlar ve yetişkinler iyinin ve kötünün ne olduğunu anlatır, tavsiyede bulunur, emreder, çocuk da onları öğrenir ve uygular.

Ahlaki kötülük ise zarar verecek davranış veya söz; kin ve nefretle niyet ederek, isteyerek, birisine veya topluma acıtacak, aldatacak, kandıracak, zarar verecek, yaralayacak, öldürecek şekilde bir şeyler yapmak veya öldürmek, başkasının hakkını yemek, aldatmak, çalmak, doğru olmadığını bile bile başkasına iftira atmak vb. tavırlardır. Bu şekillerde yapılan şeyin adı kötülük ve ahlaki kötülüktür. Kötülüğü yapan da, yapana yardım edip destek veren de, kötülüğe göz yuman da, kötülüğe susarak cesaret veren de kötülüğe ortak olmuştur ve cezaya müstahaktır. Her

54 Bakara, 2/195.

55 Tirmizî, Birr, 55.

şekliyle, bireye, topluma ve bütün canlılara zararlı olduğu için yüce Allah kötülük yapmayı yasaklamış ve insanların kötülükten kaçınmalarını emrederek şöyle buyurmuştur: *"Allah, her türlü ahlaksızlığı/hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklamıştır."*[56] Hz. Peygamber (sav) de, kötülüğün insanlara zarar verdiğini, dolayısıyla kim bir kötülük görürse gücü yettiğince, ona engel olmasını emrederek şöyle buyurmuştur: *"Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse, diliyle, buna da gücü yetmezse kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir."*[57] Kötülük sadece bir kimseye veya topluma karşı yapılmaz, hayvanlara, bitkilere ve çevreye karşıda yapılabilir.

VI. AHLAKİ DAVRANIŞLARIN ÇEŞİTLERİ

Ahlak, bağlayıcı bir yaşam düzeni olarak belirlenmiş olan norm ve değerlerin tavırlara yansıtılması; gerek bireyin gerekse toplumun hayatında uygulanmasıdır. Ancak ahlaki kurallara uyulmasını öngören İslam ahlakı, İslam toplumuna seslenir. Müslümanlar, Kur'an ve sünnette belirtilen, aynı zamanda evrensel ahlak kuralları olan ilke ve kurallara kesin olarak uymalıdırlar. Çünkü İslam'ın emir ve yasakları aynı zamanda ahlakın emir ve yasaklarıdır. Buna göre ahlaki ilke ve kurallar emirler ve yasaklar olmak üzere iki kısma ayrılır:

1- Emirler (Buyruklar)

Emirler, Allah'ın, Hz, Peygamber'in veya toplum kurallarının yapın diye ifade ettiği buyruklardır. *"Namazınızı kılın ve zekâtınızı verin"*[58], *"Adaletli olun, iyilik yapın, yakınlara yardım edin."*[59] ve *"Gıybet etmekten sakının, çünkü gıybet zinadan daha kötüdür."*[60] gibi Allah ve Allah Resulünün emirlerine ve verginizi verin, devlete karşı borcunuz olan askerliğinizi yapın, trafik kurallarına uyun gibi kanunlara ve toplum kurallarına uymak, her bireyin uyması zorunludur.

56 Nahl, 16/90.
57 Müslim, İman, 78.
58 Bakara, 2/110.
59 Nahl, 16/90.
60 Câmiu's-Sağîr, hn. 2919.

Ahlaki emirler her zaman olmasa bile, çoğu zaman emir kipi cümlelerde dile getirilir:

"Bana yalan söylemeyeceğine söz ver!"

"Bana sadık kalacağına yemin et!"

"Görevini yap ve işini düzenli bir şekilde yürüt!"

"Yaşlılara daha saygılı davranman gerekir!"

2- Yasaklar

Sözlükte, "bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel veya yapılmaması istenen şey" şeklinde tarifi yapılan yasak, Allah'ın, Hz. Peygamber'in veya toplum kurallarının yapılmamasını istediği şeydir. "*Adam öldürmeyin.*"[61], "*Birbirinizin malını haksız yere yemeyin.*"[62] ve "*Birbirinize buğzetmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize arkanızı dönmeyin*"[63] veya "çevreyi kirletmeyin" gibi yasaklardan her bireyin kaçınması zorunludur. Ahlaki emir ve yasaklara uymak hem Allah ve Resulullah'a itaat etmek hem de toplumun ilke ve değerlerine saygı göstermektir.

Bu örneklerden de anlaşıldığına göre insan, ahlaki açıdan hem yaptıklarından hem de yapmadıklarından sorumludur. Ahlak hem bir işi yapmak hem de yapmamakla ilgilidir. Yapılmaması gerekeni yapmak kadar, yapılması gerekeni yapmamak da ahlakın konusudur ve birey ondan sorumludur.

Genellikle temel ahlak ilke ve kuralları evrensel ve değişmeyen kurallardır. Bir kişinin, bir toplumun, cemaatin veya grubun iyi olan ahlakının bozulması veya değişmesi, temel ahlak ilkelerinin değişmesi anlamına gelmez. Bununla beraber ayrı dine mensup insanların, toplumun, grubun veya cemaatin kendilerine özgü ve öbürlerinden farklı ahlak anlayışlarının olduğu da bir gerçektir. Çünkü bu ahlak kurallarının bazıları, insanların özgürlük anlayışlarına bağlı olarak değişir. Her toplumda yalan söylemek kötü bir ahlaktır; Ahlak kurallarının kesin bir şekilde uygulandığı ülke ve toplumlarda, kendi zararına bile olsa yalan

61 İsrâ, 17/33.

62 Bakara, 2/188.

63 Buhârî, Edeb, 57, 58.

Bireysel Ahlak

Mehmet Kızılkaya

Birey, doğduğu andan itibaren kendisini içinde yaşadığı toplumun ahlak kurallarının içinde bulur ve bunları öğrenerek büyür. Ancak iyi bir ahlak eğitimi alarak büyüyen kişi, kötü huylarını değiştirerek güzel ahlak sahibi bir insan olur. *Bireysel Ahlak'ta*, Kur'an-ı Kerim ve hadisler eşliğinde güzel ahlakın uygulamaları yer alıyor.

Hz. Peygamber'in (sav) örnek yaşamından ilham alarak ahlakın sadece teoride değil, pratikte de nasıl yaşanacağını göreceksiniz.

- Ahlak, sadece bir inanç meselesi mi, yoksa evrensel bir insanlık değeri mi?
- Kötü alışkanlıklarımızdan arınarak, içimizdeki iyiliği nasıl ortaya çıkarabiliriz?
- Toplumu dönüştürmek için bireysel ahlakın gücü ne kadar önemli?
- Mutluluk ve huzur, ahlaklı bir yaşamın doğal sonucu mu?

Bu kitap, sadece ahlakın ne olduğunu değil, nasıl yaşanacağını da gösteriyor.

Bireysel Ahlak'ta;

- İslam ahlakının temel prensiplerini,
- Ahlak eğitiminin bireysel ve toplumsal önemini,
- Kötü alışkanlıklardan arınma ve iyi alışkanlıklar kazanma yöntemlerini
- Ahlaklı bir yaşamın bireysel hayata katkılarını bulacaksınız.

www.hayatyayinlari.com

9 786051 515779

𝕏.com/hayatyayinlari
f.com/hayatyayinlari
.com/hayatyayinlari

Detaylı Bilgi İçin